

TIMÁR GÁBOR

*A magyar–román politikai határmegállapítás (1921–1923)**Az egymillióstól a kataszteri méretarányig***A szerződés életbe lépéséig**

A trianoni békeszerződés 27. cikkének 3. pontja írja le a szerződés szerinti magyar–román határt. A határleírás a vonal legnagyobb részét úgy írja le, hogy jelöli azokat a falvakat, amelyeket Magyarország tart meg (az új határvonaltól nyugatra esnek), és amelyeket Románia kap (a határvonal keleti oldalán). A határ egy rövid szakaszát, Mezőhegyes–Battonya térségében a régi megyehatáron húzták meg, egy másikat pedig a Maros folyó közepvonalaiban. Ezt a határvonalat a szerződés 29. és 46. cikkei szerint felállítandó határmegállapító bizottságnak kellett a terepen kijelölnie és nagyméretarányú térképpel, valamint szöveges leírással dokumentálnia.

A békeszerződés aláírását megelőzően – elsősorban azért, hogy annak nyilvánvaló igazságtalanságát az antant hatalmak számára, illetve Magyarország számára valamelyest elfogadhatóvá tegye – Millerand francia miniszterelnök egy ún. Kísérőlevelet (Lettre d’Envoi) bocsátott ki, amelynek értelmében a szerződés igazságtalanságait a határmegállapítás fent említett folyamatában javasolja orvosolni.¹ Maga a levél ennek jogi részleteit nem tartalmazta. A Magyarország rovására nagy területeket szerző kisebb antant szövetségesek: Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (ez utóbbira a továbbiakban délszláv államként hivatkozom) képviselői maguk is egy memorandumot adtak ki, amelyben üdvözlik a Kísérőlevél kiadását és jelzik, hogy a határmegállapítás folyamatában ezt ők maguk is további területek megszerzésére kívánják felhasználni.

A békeszerződés aláírásának pillanatában a román hadsereg katonailag uralta a határtérsé-

get. A Tiszántúlnak a Tanácsköztársaság elleni háború, 1919 áprilisa óta tartó román megszállása 1920 áprilisára nagyrészt megszűnt, a román katonaság fokozatosan visszavonult a leendő, akkor még csak vázlatosan ismert és szerződéssel sem megerősített határra, a magyar karhatalom azonban csak katonailag nem értelmezhető erővel jelent itt meg. A román visszavonulás eredményeként egy de facto demarkációs vonal alakult ki, amely a gyakorlatban követte a Romániához, illetve Magyarországhoz kerülő települések közötti közigazgatási határvonalakat, vagyis a kataszteri határokat. Ennek vonala az új határ túlnyomó részén egyértelmű volt. A határ északi részén, a Szamos és a Túr határkeresztezése között azonban a békeszerződés nem adott támpontot néhány település hovatarozásának eldöntéséhez, és a szerződés 1:1 000 000 méretarányú térképmellékletéből sem volt ez egyértelműen levezethető.

A trianoni béke 1920. június 4-i aláírása nem hozott önmagában terepi és jogi változást. A jogi helyzet csak 1921. július végén, a szerződés Magyarország és négy antant főhatalom törvényhozásának ratifikációja, majd a szerződés érvénybe lépése után változott meg. Ettől kezdve Magyarország, Románia és a többi aláíró hatalom között békeállapot lépett érvénybe, és az immár hatályos szerződés értelmében megkezdődhetett a határmegállapítás folyamata.

A határmegállapító bizottságok működése

A határmegállapítás technikai részét az egyes országok közti határvonalakhoz felállított határmegállapító bizottságok (a továbbiakban: HMB) végezték el. Közép-Európában szinte

1 ROMSICS IGNÁC: *A trianoni békeszerződés*. Bp., 2020. 229–232.

minden határvonal új volt, így a Magyarország négy új határszakaszát kijelölő HMB-k működésével szinte azonos időben működött számos más (pl. csehszlovák–román, román–lengyel, osztrák–délszláv stb.) HMB is. Ezek működése felett az ún. Nagykövetek Tanácsa gyakorolta a felügyeletet, amely a Népszövetség Tanácsának tartozott beszámolóval. A Nagykövetek Tanácsának elnöke a mindenkori francia külügyminiszter, tagjai a főhatalmak (Nagy-Britannia, Olaszország és Japán) párizsi nagykövetei voltak. A békefolyamatból kilépett Egyesült Államok nagykövete megfigyelőként részt vehetett az üléseken.

A Nagykövetek Tanácsa 1920. július 22-én, vagyis az első közép-európai (természetesen a trianoni béke életbe lépése előtt még nem a magyar) határmegállapító bizottságok felállásakor kibocsátotta az ún. Általános Utasításokat.² Ezek szabályozták a határmegállapítás folyamatának főbb pontjait; javasolták, hogy az új határok lehetőség szerint a korábbi kataszteri (települési) határokat kövessék, illetve azt is, hogy azoktól milyen esetekben javasolt eltérni (pl. hogy elkerüljék a túlságosan kiugró „félszigeteket”, vagy ha az eltérés helyi gazdasági okokkal megmagyarázható). Előírták a határ megjelölésének és a határvonal dokumentálásának műszaki részleteit is. A számunkra érdekes pont azonban az, hogy míg az Általános Utasítások a HMB-k többségi döntése alapján lehetőséget adtak a szerződéses határvonaltól való eltérésre is, ezek indoklásából kizárták a nemzetiségi, nyelvi és vallási hovatartozásra vonatkozó érveket. Ez nyilvánvaló ellentmondást jelentett a Millerand-féle Kísérőlevél tartalmával, hiszen a Magyarországot ért igazságtalanság lényege nem gazdasági, hanem elsősorban éppen nemzetiségi és nyelvi volt: a határ menti, a maradék országhoz közvetlenül kapcsolódó, azzal egységes teret alkotó, több

mint másfél millió magyar lakosú nyelvi térség elszakítása. Külön érdekesség, hogy az Utasítások kibocsátásakor a Nagykövetek Tanácsának elnöke francia külügyminiszterként a Kísérőlevél aláíró Alexandre Millerand volt.

Az ellentmondást a trianoni szerződés ratifikációs folyamatának végéhez közeledve a Nagykövetek Tanácsa az ún. Pótutasítások kibocsátásával próbálta feloldani 1921. június 3-án.³ A kizárólag a magyar határokat kialakító HMB-k felé kiküldött rendelkezés részletezte, hogy milyen módon lehet eltérni a szerződésben rögzített határoktól. A megadott eljárás mindazonáltal nem volt egyszerű: ha a szerződéses határtól való eltérés többséget kapott a HMB-ben, akkor azt a Nagykövetek Tanácsa a Népszövetség Tanácsa elé terjesztette, ott azonban olyan, nem szabályozott hivatali labirintusba futhatott ez, amely elutasítás nélkül is „elsüllyesztette” a javaslatokat.⁴ Így előrebocsátjuk, hogy miközben az osztrák és csehszlovák határunkon 1-1 ilyen javaslat népszövetségi döntéssel részben teljesült, a délszláv és a román határra vonatkozó és az illetékes HMB-k előtt többséget kapott javaslatokat – népszövetségi döntés hiányában, a határmegállapítási folyamat mielőbbi lezárása érdekében – a Nagykövetek Tanácsa végül elutasította.

A magyar–román HMB

A magyar–román HMB Párizsban alakult meg a szerződés életbe lépésekor. Elnöke a francia René Romain Marie Robert Meunier (1860–1957) dandártábornok volt, további tagjait a trianoni szerződés 29. és 46. cikke szerint Nagy-Britannia, Olaszország és Japán delegálta (az Egyesült Államok nem ratifikálta a szerződést, így még ha akart volna, sem delegálhattott tagot). A két érintett állam: Magyarország

2 SUBA JÁNOS: *Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921–1925 között (A határmegállapító bizottságok működése)*. Doktori értekezés (kézirat, 1996), I–IV. kötet (= SUBA, 1996). M.I.5. melléklet.

3 SUBA, 1996. M.I.6. melléklet.

4 A Millerand-féle kísérőlevél vonatkozó része: „Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak, hogy ha az egyik érdekelt fél kéri, a Szövetség Tanácsa felajánlhassa jószolgálatait abból a célból, hogy az eredeti határt ugyanazon feltételek mellett, békés úton megváltoztassa ott, ahol annak megváltoztatását valamelyik Határbizottság kívánatosnak mondja.” ROMSICS, 2020. 232.

és Románia is delegált 1-1 szavazati jogú tagot, így a bizottság 6 fővel állt fel, szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata döntött.⁵

Magyarországot kezdetben Dormándy Géza (1882–1950 után) vezérkari ezredes képviselte, ő – feletteseivel egyeztetve – a határmegállapítási folyamat közben, a bizottság működési módszere elleni tiltakozásképp felfüggesztette tevékenységét, majd lemondott, a továbbiakban – kisebb váltások után – sachenfelsi Dietrich Alfréd sorhajókapitány képviselte hazánkat.⁶ A magyar határokon dolgozó HMB-k magyar delegáltjainak munkáját a Határmegállapító Központi Iroda (később Határmegállapító Központ) fogta össze. Tevékenységének legfontosabb része, hogy a magyar biztosoktól folyamatosan gyűjtve a bizottsági tevékenység adatait, ezeket elemezte és a többi biztost tájékoztatta a többi, általuk nem ismert HMB tevékenységéről. A biztosok így saját tevékenységükben felhasználhatták a többi bizottságban felmerült jogi érvrendszert. A román–magyar határon például legalább egy település (Bagamér) Magyarországon maradása valószínűsíthetően egy, a délszláv–magyar HMB-ben használt gyakorlat helyi átültetésével volt elérhető.

A HMB-k tevékenysége két szakaszból állt:

1. A politikai határmegállapítás: annak eldöntése, hogy a szerződésben csak igen vázlatosan rögzített határvonal hol húzódjon a valóságban. Ez maga is két részből állt, annak eldöntéséből, hogy:
  - a) a szerződésben nevesített települések és más tereppontok valóban ahhoz az országhoz kerüljenek, amelyhez az rendelte őket, illetve hová kerüljenek a szerződésben esetlegesen nem említett települések;

b) a települések közti határvonalak pontosan hol húzódnak.

2. A műszaki határmegállapítás: az előző pontban leírt tevékenység eredményeként elkészült határvonal terepi megjelölése, dokumentálása, a határjelek térképi ábrázolása és térképi koordinátainak meghatározása; a határleírás elkészítése. Végeredményben a műszaki határmegállapítás célja olyan adatbázis létrehozása, amelynek felhasználásával a határ a határjelek esetleges sérülése esetén is érdemi vita nélkül rekonstruálható, és a határjelek újra elhelyezhetők.

Kataszteri anyagok felhasználására a határmegállapítás folyamatában az 1. b) és a 2. pontban került sor. A jelen tanulmányban kizárólag az első résszel: a politikai határmegállapítással foglalkozom; így abban az 1. b) pont kataszteri méretarányú és a kataszterhez kapcsolt adatait elemzem, amelyek a HMB által tárgyalt beadványok mellékleteiként jelennek meg az iratanyagban.

A magyar–román HMB iratanyaga a Magyar Nemzeti Levéltárban elérhető, annak logikai felépítését a hivatkozott tanulmányomban leírtam. Itt is megemlítem, hogy négy korabeli határszakaszunk közül a román–magyar HMB tevékenysége a legkevésbé feldolgozott. Az osztrák és a délszláv irányban működő HMB-k tevékenységéről a magyar biztosok jelentése publikus.⁷ A csehszlovák–magyar HMB jegyzőkönyvei a levéltárban egységes szerkezetben elérhetők.⁸ A román határszakaszra vonatkozó hasonló munka vagy előkészített anyag nincs. Annak, aki a bizottság tevékenységére kíváncsi, pillanatnyilag egy forrásmunka érhető el: Mitsunobu Sano (1883–1942) őrnagy, a bizottság japán tagja részletes jelentést adott kormányának, amely a Tri-

5 Részletesen I.: SUBA JÁNOS: Magyarország trianoni határainak kitűzése. *Magyar Rendészet*, 21. (2021) 1:217–231., illetve TIMÁR GÁBOR: Adalékok a magyar–román határmegállapító bizottság tevékenységéhez. *Térkép- és vázlatminták a testület iratanyagából. Catastrum*, 9. (2022) 4:43–54. (= TIMÁR, 2022).

6 A francia nyelvű iratokban következetesen „le Capitaine de Vaisseau Alfred de Dietrich-Sachenfels” néven szerepel.

7 VILLANI FRIGYES: *Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határ megállapításáról*. Sopron, 1923; VASSEL KÁROLY: *A déli végek elhatárolása a trianoni szerződés szerint a magyar–jugoszláv határrendező bizottság által. Vassel Károly m. kir. vezérkari tiszteletbeli ezredes, a magyar kormány meghatalmazottjának összefoglaló bizalmas jellegű jelentése*. Szeged, 1922.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 15 Regnicolaris levéltár térképei, VV-4.-3/1–2. Magyarország és Csehszlovákia határa. Vö. TÖRÖK ENIKŐ: *Trianoni határokmányok az MNL Országos Levéltárában. MNL OL, A hét dokumentuma*, 2020. 06. 03. (elérés ideje: 2022. október 10.).

anon 100 projekt keretében kiadott forráskiadványban immár magyar nyelven is elérhető.⁹

A HMB párizsi alakuló ülését követően a jellemzően a határtérségben (Nagyvárad, Debrecen, Arad) megtartott üléseken 1922 áprilisáig tartott a települési szintű határmegállapítás (az előzőleg említett 1. a/ szakasz). A települések hovatartozásának eldöntését követte a tényleges határok meghúzóása (1. b/ szakasz), amely 1923-ig lezajlott. Végül a határkijelölés műszaki munkálatai (2. szakasz) következtek 1925-ig, ez azonban nem igényelt folyamatos bizottsági felügyeletet, és a határ vonalán már semmit nem változtatott.

A Kísérőlevélre hivatkozó határjavaslatok

A bizottság először az érintett feleket kérte fel arra, hogy nyilatkozzanak: javasolják-e a szerződés szerinti határvonal megváltoztatását, vagyis a fent említett, Millerand-féle Kísérőlevél alkalmazását?

Mindkét fél betérjesztett ilyen irányú javaslatot 1921. szeptember 7-i dátummal. Ezek közül a román javaslat szövegszerűen ismert: Magyarcsanád, Kétegyháza, Méhkerék, Szakál (ma Körösszakál), Körösszegapáti, Bedő, Pocsaj, Nagyléta, Kakad (ma Kokad), Nyírábrány, Álmosd, Bagamér, Vállaj, Ura és Csengerújfalú települések, Nagylak Magyarországnak ítélt külterülete és vasútállomása, illetve néhány külterület átadását kérte. A hozzáfűzött indoklás szerint a kért falvak egy része román lakosságú, a határ központi részén, Nagyléta–Nyírábrány között pedig a Nagyvárad–Szatmárnémeti vasútvonal „biztonsági zónájára” hivatkozva kértek területeket. A magyar javaslatnak jelenleg csak térképvázlati, illetve térképes formája ismert. A magyar biztos a Kísérőlevélre hivatkozva a határvonal jelentős módosítá-

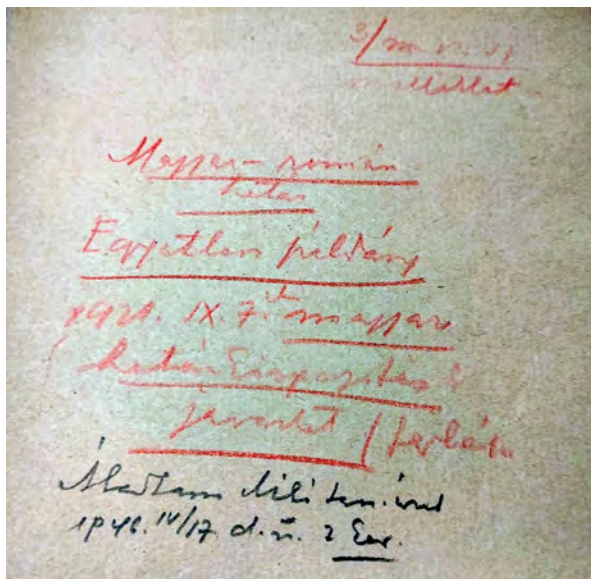

■ A magyar delegáció által a HMB 1921. szeptember 7-i ülésére betérjesztett, a Millerand-féle kísérőlevél szerinti határjavaslat, az „igazságtalanságok korrigálására” (MNL OL, K 51. HAT-1921/478.)

sára tett javaslatot, amelynek vonala eszerint a trianoni határtól 10-50 kilométerre keletre húzódott volna, magyar területen hagyva Zilahot, Szatmárnémetit, Nagykarolyt, Margitát, Szilágyosomlyót, Nagyváradot, Nagyszalontát, Aradot is.¹⁰ Bár erre vonatkozóan nincs forrásom, valószínűsíthető, hogy ez a Határmegállapító Központban javasolt egységes stratégia része volt: Tanczos Gábor altábornagy, a magyar–csehszlovák HMB tagja egy hasonlóan

9 *Trianon és a magyar diplomácia. Magyar vonatkozású japán diplomáciai dokumentumok, 1914–1923.* Szerk.: UMEMURA, YUKO – WINTERMANTEL PÉTER. Bp., 2021 (= UMEMURA–WINTERMANTEL, 2021). 115–139.

10 Bár annak vonala térképi formában egyelőre nem ismert, ez a javaslat meglehetősen hasonlít az 1920. tavaszi magyar–francia tárgyalásokon a magyarországi francia ipari, kereskedelmi és közlekedési koncesszióért kért határmódosítás vonalára. Elképzelhető, hogy a Határmegállapító Központi Irodában a HMB-k felállásakor elővették ezeket a terveket, és benyújtották a Kísérőlevélre hivatkozó határjavaslatokként. Még a tervek utóélete is érdekes: az 1921. szeptemberi HMB-ülésre benyújtott javaslat térképmellékletére több hivatkozás is van a levéltári iratcsomókban, azonban a melléklet hivatkozott helyén csak egy, ceruzával írt kézírásos jegyzet van: „Magyar–román határ. Elyetlen példány. 1921. IX. 7-i magyar határkiigazítás javaslat térképe. Átadtam [olvashatatlan név] tanácsos úrnak, 1946. IV/17 du. 2-kor”. Eszerint a térképet a második világháború utáni párizsi békekonferencia magyar delegációja is használta. Az eredeti példány mindazonáltal az ezzel kapcsolatos iratcsomókban sem lelhető fel.

■ Az előző ábrán mutatott vonal részletes térképe nincs a levéltári iratcsomó hivatkozott helyén. Az ott lévő jegyzet szerint azt 1946. április 17-én emelték ki, feltehetően a második világháborút lezáró párizsi béke előkészítésének folyamatában

nagyívű első javaslatot nyújtott be, amely túlmutatott a későbbi első bécsi döntés szerinti vonalon és a magyar–szlovák nyelvhatáron is.¹¹ A magyar–délszláv HMB határszakaszonkénti működése ilyen egységes javaslatot nem tett lehetővé, de Vassel Károly vezérkari ezredes az első határszakaszon a Muravidék teljes visszaadását kérte, és két további érintett határszakaszon: a baranyai háromszögben és a Duna–Tisza közén is fontolgatta a maximális magyar igény, a Dráván, a Dunán és a Ferencsatornán húzódó vonal határként elfogadását.

A betervezett javaslatok – főleg az asztalt alapjaiban felborító magyar proposíció – új működési stratégiát kényszerített ki a bizottságból. Egyrészt a Nagykövetek Tanácsához fordult útmutatásért, hogy meddig mehet el a módosítások tekintetében. Erre egyben javaslatot is tett: a Szatmárnémeti–Nagyvárad–Arad vasútvonal maradjon román kézben.¹² Másrészt javasolta, hogy a vita gyors lezárása érdekében mindkét fél csak egy javaslattal él-

jen, amelyről a bizottság dönt, és kezdődhet a részletek kidolgozása. Dormándy a Határmegállapító Központnak így jelent erről: „Kijelentették, hogy kiigazításokat csak egyszer lehet proponálni, alkunak helye nincs, azaz, ha egyszer egy nagyobb kiigazítást kértünk, és azt a bizottság elutasította, nem lesz módunkban ugyanazon tárgyról újabb javaslatot tenni lezállított mértékben”. A Nagykövetek Tanácsa a javasolt vonalat, mint a magyar követelések végső határát, elfogadta.¹³ A bizottság mindazonáltal nem követte a Dormándy által jelentett módszert: az új limitekhez igazított magyar határjavaslat még legalább egy alkalommal később is módosult, mérséklődött.

A „zilah–nagyvárad–aradi” magyar javaslat elutasítása volt az a pont, ahol román–magyar irányban az igazságtalanságok Kísérőlevélben megígért orvoslása megbukott. Dormándy Géza magyar biztos ennek hatására – feletteseivel végig fegyelmezetten egyeztetve – lemondott. Indoklásának lényege, hogy a néhány falu hovatartozása feletti egyezkedésnek nem látja értelmét, helyesebb inkább nyilvánvalóvá tenni, hogy a Kísérőlevelet nem tartották be és ezzel a határkérdést a Népszövetség előtt folyamatosan nyitva tartani.¹⁴

A települési szintű határmegállapítás

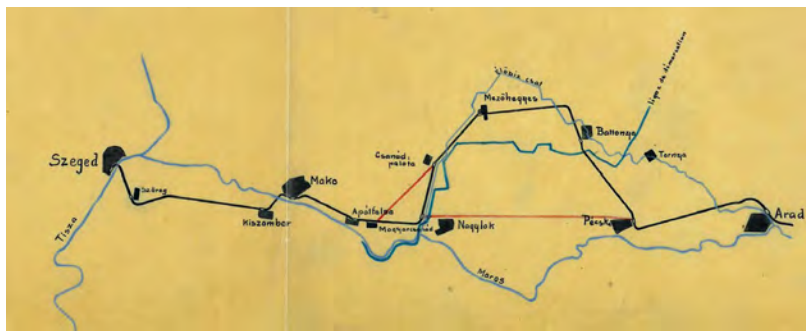
A továbbiakban a biztosi posztot ideiglenesen átvevő Oláh százados közvetítésével 1921. november 19-én a magyar fél ismét benyújtott egy javaslatot, amely gyakorlatilag minden magyarlakta települést visszakért a megjelölt vasútvonaltól nyugatra. A románok is mérsékeltek eredeti követelésüket: elálltak a román többségű falvak elkérésétől (ennek valószínű oka, hogy a nemzeti érv alapján az eredeti magyar javaslat nagyobb része is indokolható volt), és a települések közül kizárólag a Nagyvárad–Nagykároly vasúti szakasz „biz-

11 ŠLAHOR, PETER: Rozhraničovanie československo-maďarskej štátnej hranice po 100 rokoch od Trianonu. *Slovenský geodet a kartograf*, 25. (2020) 3:4–14.; 8.

12 Ez a vonal 1921-ben nem volt teljes: Nagyszalonta és Kisjenő közt csak 1924-ben épült meg a vasúti összeköttetés.

13 MNL OL, K 51. Miniszterelnökségi Levéltár, Magyar–román határmegállapító bizottság magyar delegációja (= K 51) HAT-1921/175.

14 MNL OL, K 51. HAT-1921/454.

■ Román tervek a Nagylak-környéki vasúthálózat fejlesztésére. Kék vonal: demarkációs vonal; fekete vonal: meglévő vasútvonalak; piros vonal: javasolt vasútvonalak. A Pécska–Nagylak közti vonal Romániában később megvalósult. Az Apátfalva–Csánádpalota között javasolt vonal megépülte esetén Nagylak területének nyugati, a fekete vonallal jelölt vasút miatt a trianoni szerződés szerint Magyarországon maradó része is Romániához kerülhetett volna (MNL OL, K 51. 4. csomó)

tonsági zónájára”: Nyírábrányra, Álmosdra és Bagamérre, valamint az Ecsedi-láp mellett fekvő Csengerújfalura és Vállajra tartották fenn igényüket.¹⁵ A magyar javaslat a térképekből kikövetkeztethetően még egyszer mérséklődött. Végül a HMB 1922. április 4-én tartott 29. ülése döntött minden elébe került ügyben.¹⁶

Meunier tábornok állásfoglalást kért a négy „nem érintett” antantdelegátustól az egyes településeknek és más, a szerződésben nevesített földrajzi pontoknak a szerződéshez képest a másik országhoz csatolása ügyében is. A felkérés az alábbi települési csoportosításban kérte a döntést (Magyarország által kért települések: /M/; Románia által kért települések: /R/; a szerződésben nem említett települések: /*/):

I. Déli régió (B, C, D, E határszakaszok):

1. Nagylak (a községet Magyarország, a vasútállomást és a kendergyárat Románia kéri), Németperreg (M), Kispereg (M)

2. Tornya (M), Nagyvarjas (M), Nagyiratos (M), Kisiratos (M)

3. Ant (M)

II. Északi régió (H, K, L, M határszakaszok):

1. Álmosd (R), Bagamér (R), Nyírábrány (R)

2. Ecsedi-láp: Vállaj (R), Csanálos (M), Börvely (M), Csengerújfalu (R), Csengerbagos (M)

3. Óvári (M), Szamosdara (M)

4. Pete (M), Atya (*), Nagypeleske (*), Szárazberek (M)

5. Fertősalmás (M), Nagypalád (M)

Össességében tehát, mire a HMB az érdemi döntéshez jut, azt három, a szerződésben meg nem nevezett településről, továbbá öt Románia által kért és 16 Magyarország által kért településről hozza meg, emellett dönt

a nagylaki vasútállomás hovatartozásáról is. A szerződésben nem említett Atya, Nagypeleske és Kispeleske esetében az a döntő érv Románia mellett, hogy vasútállomásuk olyan vonalon fekszik, amelynek magyarországi vége nem kapcsolódik az állami hálózathoz, míg dél és Románia felé Szatmárnémeti a közeli vasúti csomópont.¹⁷ A tisztán magyar lakosság még ezekben a nyilvánvaló esetekben sem volt döntő érv! Román szempontból a Bagamérre vonatkozó igény látszott a legesélyesebbnek. A többször említett, határ menti román vasútvonal áthaladt a település kataszteri területének déli csücskén, és igen közel haladt el Álmosd község határához is. A románok „biztonsági távolságra” vonatkozó igényét, a délszláv–magyar HMB által tárgyalt és a Határmegállapító Központ által közvetített gölai esettel sikerült megtorpedózni: a délszláv–magyar határ magyar oldalán maradt Barcs–Gyékényes vasútvonal esetében a HMB elegendőnek tartotta a 60 méter védőtávolság fenntartását.¹⁸

Az 1922. április 4-i HMB-ülés mindössze négy település, Kispereg, Ant, Börvely és Nagypalád Magyarországhoz csatolását javasolta. Érdekes, hogy ez utóbbiról annak ellenére született ilyen döntés, hogy Csehszlovákia és Románia már a trianoni béke életbe lépését

15 Az erre vonatkozó román beadványt nem sikerült fellelni, azonban A Határmegállapító Központ vezetőjének, Csáky Imrének a magyar biztoshoz intézett, (MNL OL, K 51.) HAT-1922/1057. sz. levele erre utal.

16 MNL OL, K 51. HAT-1922/1338.

17 A magyar küldöttség a HMB elé terjeszti a vasútvonal összekapcsolásának tervét Mátészalka felé (TIMÁR, 2022, 8. kép), ez azonban csak 1926-ban valósult meg, a Kocsord–Fehérgyarmat közti vonalszakasz és a Szamos-híd megépültével.

18 MNL OL, K 51. HAT-1922/1057.

■ Települési szintű román javaslat a HMB 1922. április 4-i ülése elé. Kék: demarkációs vonal. Piros vonal: román javaslat (MNL OL, K 51. 1. csomó)

megelőzően, 1921. május 4-én olyan terület-cseréről állapodott meg, amelynek értelmében ez a település Csehszlovákiához fog kerülni.¹⁹

A HMB ugyanakkor javasolta, hogy Nagylak község teljes kataszteri területe, a trianoni szerződésben Magyarországnak ítélt vasútál-

19 ALENEI, VICTOR: Frontiera romano-cehoslovaca la 1920. *Revista Academiei Fortelor Terestre*, 11. (2006) 3. (www.armyacademy.ro/reviste/3_2006_ro/a3.pdf, elérés ideje: 2023. január 30.).

■ A HMB által a Nagykövetek Tanácsa és a Népszövetség felé eljuttatott javaslat a Kísérőlevél figyelembevételére a szerződés módosításával: négy település Magyarországhoz, a nagylaki vasútállomás Romániához csatolása. Ezekből semmi nem valósult meg (MNL OL, K 51. 1. csomó)

lomással együtt, Romániához kerüljön. Ezzel a HMB a maga részéről lezártnak tekintette a Kísérőlevél kérdését, és elintéztnek a trianoni szerződés szerinti „esetleges igazságtalanságokat”.

Az ügy igazi kálváriát járt a Népszövetségben, de végül, hasonlóan a Lendva-vidéki délszláv–magyar határmódosítás ügyéhez, kifutott az időből, és a Nagykövetek Tanácsa sztorizta

a javaslatot.²⁰ Összességében tehát pontosan az következett be, amire Dormándy Géza hivatkozott lemondása benyújtásakor: esély sem volt a román–magyar határ etnikai igazságtalanságának rendszerszintű orvoslására, csupán néhány település hovatartozásáról folyt a vita, és végül még ezekben sem történt változás.

Bár időben később történt, ehhez a szakaszhoz sorolhatjuk a román–délszláv–magyar hármas határpont kijelöléséhez kapcsolódó vitát Porgány település hovatartozásáról. Ez az igen kiterjedt és bonyolult vita egyszerre zajlott a település és a külterületek hovatartozásáról.²¹

A települések közötti végleges határvonal kijelölése

A HMB feladatai a továbbiakban lényegesen leegyszerűsödtek: a következő lépés az volt, hogy ki kellett jelölni, hol húzódjon a leendő államhatár az eldöntött hovatartozású települések között. A HMB az egyes határszakaszokon délről északra sorra haladt végig, meghallgatta az érintett felek javaslatait, illetve áttekintette a korábbi javaslatok önálló településeket nem érintő elemeit. Ennek alapján, sok esetben a HMB tagjainak terepbejárásával kiegészítve, döntöttek a végleges határvonalról.

A „kiinduló állapot” a terepen már több mint egy éve, a Tiszántúl román kiürítését követően fennállt: a román fegyveres erők és a közigazgatás a szerződésben nekik ítélt települések közigazgatási határáig vonult vissza; ez a vonal a határmegállapításig gyakorlatilag államhatárként működött.²² Amikor a végleges politikai határkitűzés egyenlegét számít-

20 File R603/11/25376/21430 – Delimitation of the Romanian–Hungarian border – Conference of Ambassadors, Paris – Expresses its decision to intervene with the Roumanian and Hungarian Governments, transmits copies of letters inviting interested parties to seek the mediation of the Council of the League of Nations. C.6.M.4.1923 (<https://archives.unige.ch/delimitation-de-la-frontiere-roumano-hongroise-conference-des-ambassadeurs-paris-fait-part-de-sa-decision-d'intervenir-aupres-des-gouvernements-roumain-et-hongrois-transmet-copie-de-lettres-invitant-les-interesses-a-solliciter-la-mediat>, elérés ideje: 2023. március 11.) Eszerint a Nagykövetek Tanácsa 1922 decemberéig várta, hogy ne csak a HMB, hanem az érintett felek legalább egyike mediációt kérjen, erre az érintett kormányoknak 1923. január 10-i határidőt szabott.

21 BACSA GÁBOR: Porgány község és a hármas határpont. *Honismeret*, 29. (2001) 4:38–35., SUBA JÁNOS: A trianoni hármashatárok kijelölése. *Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok*, 4. (2009) 3–4:276–281.

22 A Szamos és a Túr közötti határszakaszon volt néhány, a szerződésben nem nevesített község, amelyeket a román hadsereg a kivonulás után is megszállva tartott. Ezek közül Zajta esetében még 1920 nyarán sikerült elérni a kivonulást, a többi ilyen falu román megszállás alatt maradt, és a települési szintű határmegállapítás során itt a status quo szerinti állapot lett a határ, bár e döntés hátterében gazdaságinak mondott érvek álltak.

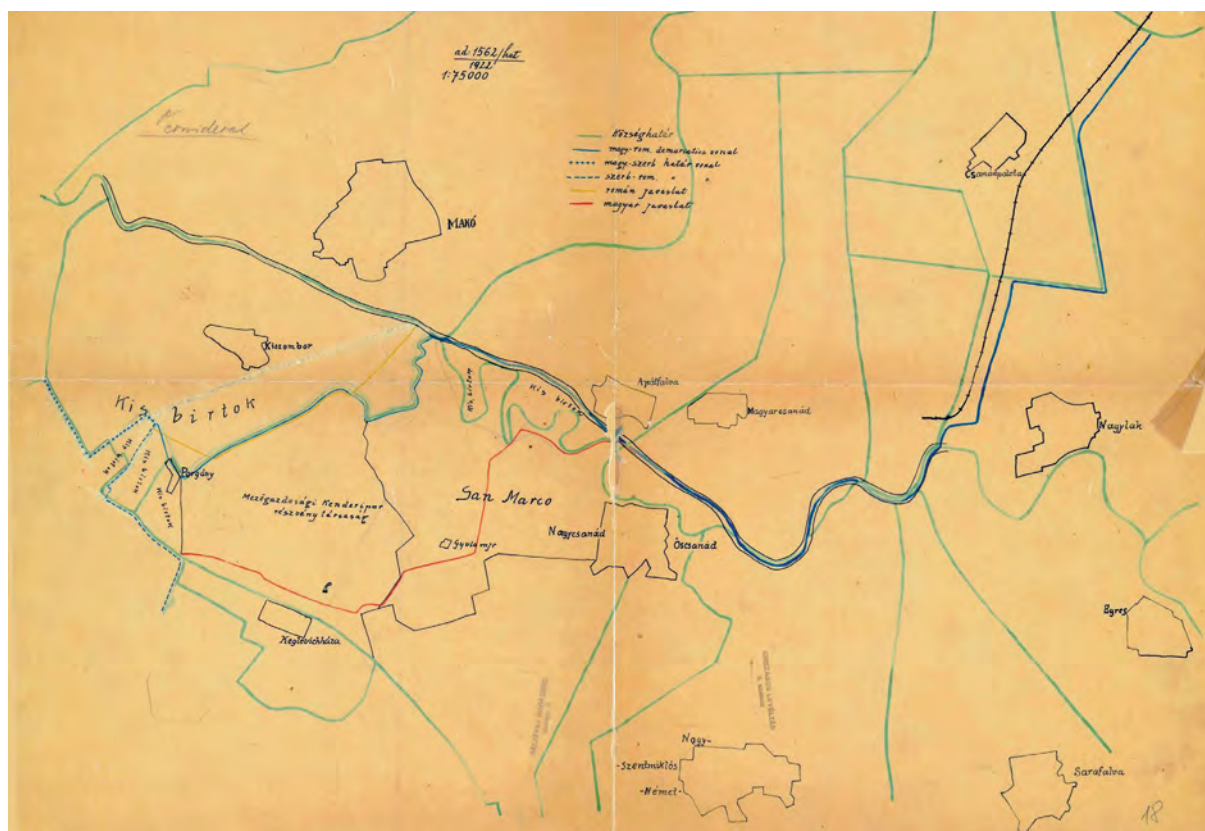

juk, az e vonalhoz képest Magyarország által „megnyert” és „elvesztett” területek méretének különbségét adjuk meg. Ennek értéke a szakirodalom szerint 16 947 katasztrális hold, átszámítva kb. 97,5 km² Magyarország javára.²³

A települések közti határvonal kialakításánál a HMB figyelembe vette a helyi birtokosoknak az érintett biztosok útján beterjesztett kéréseit is. A nagybirtokosok jellemzően kérték földbirtokaik Magyarországon tartását, míg a kisebb birtokosok kérése általában az volt, hogy a szomszédos, de más országhoz kerülő településen fekvő birtokaik maradjanak a tulajdonos lakóhelye szerinti országban.²⁴ Ez utóbbi azonban nem volt általános szabály. A Dombegyház külterületén fekvő Vizespuszta kisbirtokosai, bár lakóhelyük inkább Romániába került,

birtokaik Magyarországon maradását kezdeményezték, és többen inkább e telkeken építettek maguknak új otthonot.²⁵

A határvonal nagyobbik részén nem vagy viszonylag kisebb (maximum parcellacsoportra kiterjedő) vita volt. A végleges határmegállapítás során komolyabb, a végleges határnak a demarkációs vonalhoz már közepes méretarányú térképen is látható elmozdulását eredményező, illetve ilyeneket kezdeményező viták a következő szakaszokról voltak (az /M/-mel jelölt szakaszon magyar, az /R/-rel jelölt szakaszon román „területnyereség” jelentkezett a kataszteri határvonalhoz, vagyis a demarkációs vonalhoz képest. Az /-/-vel jelölt szakaszon az eredeti demarkációs vonalhoz képest csak kisebb, a határ itt nem felsorolt részein is előfordulóhoz hasonló változások történtek):

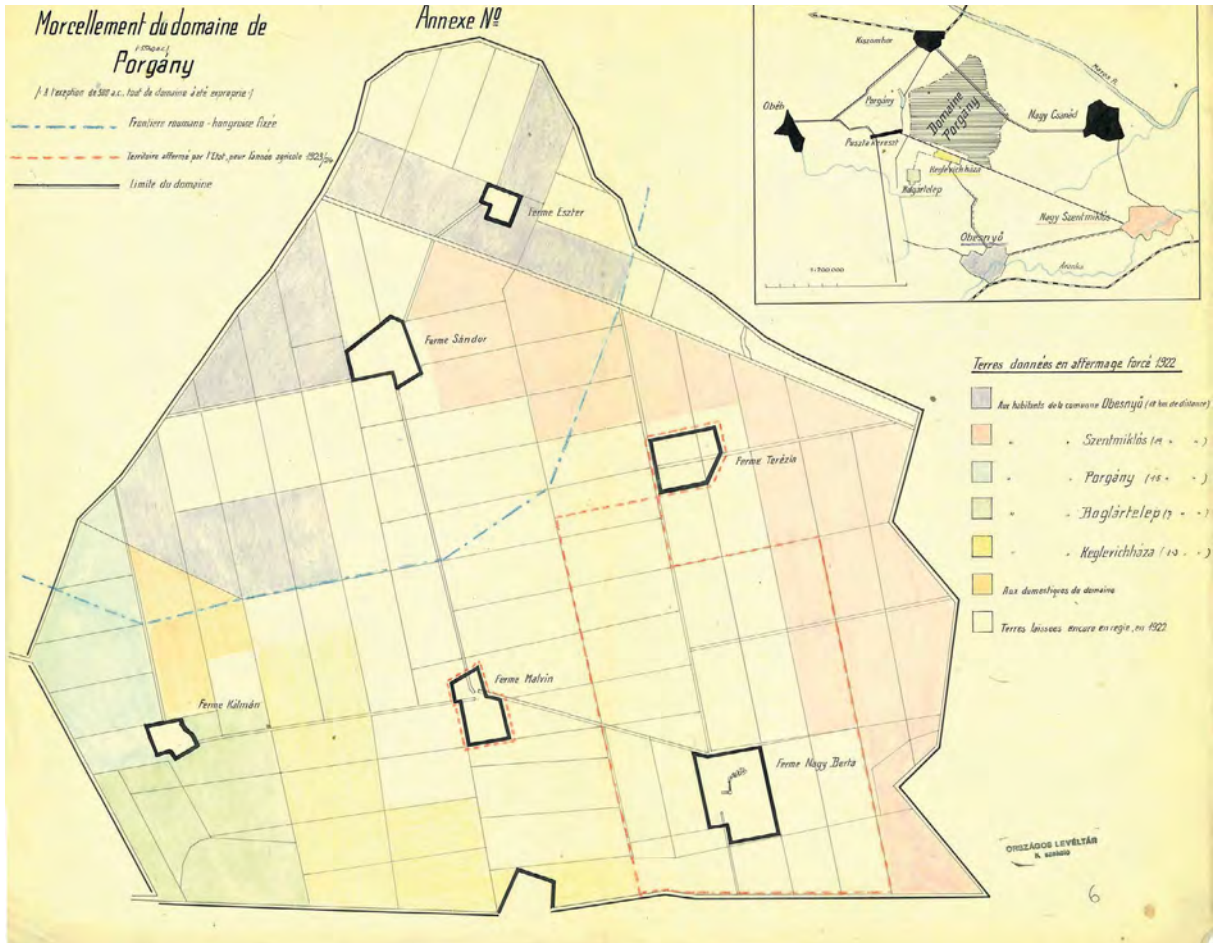

■ Kiszombor, Porgány és Nagycsanád térsége: a porgányi kenderföldek (Mezőgazdasági Kenderipar Rt.) és a San Marco-uradalom területe (MNL OL, K 51. HAT-1922/1562.)

23 SUBA, 2021. 225.

24 Teodoro Paolotti olasz HMB-tag e konklúzióját idézi MOTTA, GIUSEPPE: The meaning of boundaries. The making of Romania–Hungarian frontier after the First World War. *Semestrare di Studi e Ricerche di Geografia*, 31. (2019) 2:131–148.; 140.

25 UMEMURA–WINTERMANTEL, 2021. 119.

■ A porgányi kenderföldek térképe, halvány kék pontvonalozott jellel a megszavazott határvonal (MNL OL, K 51. 3. csomó)

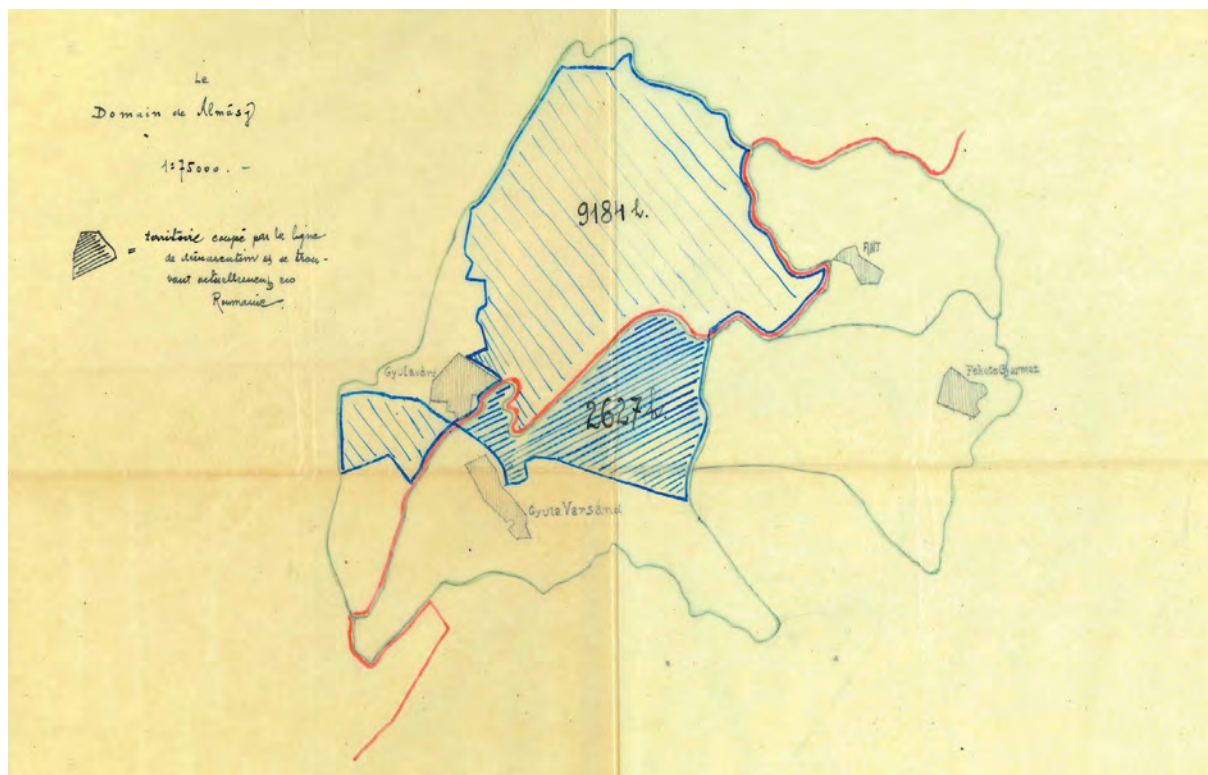
- Porgány–Kiszombor; a porgányi kenderföldek (M), San Marco-uradalom (R);
- Battonya–Dombegyház, Kevermes és Lőkősháza térsége (–);
- Gyula–Gyulavarsánd, illetve a mai Dénesmajor határszakasza (M);
- a Kötégán–Újszalonta–Mezőgyán határszakasz (M);
- Geszt és Körösnagyharsány keleti irányban kiugró kataszteri területrészei (R);
- Bors nyugatra kiugró kataszteri területrésze: a Nagyzomlinpuszta (M);
- a Bagamér–Csanáros közti határszakasz (M).

A San Marco-uradalom és a porgányi kenderföldek

A triplex-döntéssel később végérvényesen elcsatolt Porgány községtől keletre, már a Romá-

niához kerülő Nagycsanád közigazgatási területén egy nagyobb, olasz tulajdonú uradalom helyezkedett el. A HMB iratanyagában csak „San Marco uradalom” néven hivatkozott földterületről először a Határmegállapító Központ vezetője értesítette a lemondott Dormándy Gézától a magyar biztos pozíciót ideiglenesen átvevő Oláh századost. Az 1921. december 19-i keltezésű levél arra hívja fel a figyelmet, hogy San Marco hercegné (szül. Nákó Mileva) birtokában levő, 11 000 katasztrális hold kiterjedésű terület Magyarországon tartása azért is fontos, mert az különben „az Oláhországban úgy látszik kikerülhetetlen földreform következtében” felosztás alá kerülne. A levél záró mondata: „Bizalmas értesülésem van arról, hogy az olasz biztos utasítást fog kapni esetleges ily értelmű kérésünket támogatni”.²⁶ Oláh százados 1922. január 29-én Nagyváradról jelenti, hogy tárgyal

26 MNL OL, K 51. HAT-1921/561.

■ Térképvázlat gróf Almásy Dénes dénesmajori birtokáról. Az északi, 9184 hold területű rész a Magyarországon maradt Gyulavári, a 2627 hold területű, késsel satírozott déli rész a Romániához kerülő Gyulavarsánd területén feküdt. A HMB a déli darab túlnyomó részét is Magyarországnak ítélte (MNL OL, K 51. 7. csomó)

az ügyben Paolotti alezredes, olasz biztossal, aki azidáig nem volt informálva, de tájékozódni tervezi.²⁷ Tájékozódott vagy sem, a végleges határ a San Marco-uradalomnak csak nagyon kicsi északnyugati sarkát hagyta Magyarországon. A porgányi kenderföldeknek szintén az északnyugati része: Esztertanya és Sándortanya maradt Magyarországon; területük bőven meghaladta a hármas határpont kialakításával Romániához kerülő kiszombori földek méretét. Az államhatár itt így valamelyest Magyarország javára módosult.

A Battonya–Lökösháza határszakasz

Ezen a határszakaszon Magyarország pontosított határjavaslata Torna, Nagyvarjas, Nagyiratos és Kisiratos községek Magyarországhoz sorolását kérte. Románia itt teljes településeket nem, csak településrészeket kért: Sziondapusztát (Battonya), Vizespusztát (Dombegyház) és az akkor még nem önálló Lökösházapusztát.

Mint ahogy a HMB 1922. április 4-i döntése csak a települési átsorolásokról döntött, és azokat e térségben teljesen elvetette, a településrészekre vonatkozó román javaslat maradt „élő”, amely kiegészült néhány kisebb, a kisbirtokosok telkeire vonatkozó magyar javaslattal. Végül az 1922. július 22-én megszavazott végleges államhatár gyakorlatilag csak néhány ilyen, kisbirtokosi igény szerinti módosítással valósult meg; a térségben a demarkációs vonalhoz képest nem történtek nagyobb változások, azok is inkább Magyarország javára.

Dénesmajor

Gróf Almásy Dénes Fekete-Körös-parti birtokának (Dénesmajor) egy része a Romániához kerülő Gyulavarsánd közigazgatási területének északi részén feküdt, így a határmegállapítási folyamat elején a demarkációs vonal román oldalán volt. A birtok végül a HMB döntése értelmében szinte teljes egészében Magyarországon maradt.

²⁷ MNL OL, K 51. HAT-1921/587. – meglepő módon az 1922. január végén kelt levélen 1921. évi iktatási szám szerepel.

■ A demarkációs vonal (kék) és a magyar határjavaslat (piros) Nagyszalonta térségében. A végleges határ végül a nyugat felé „kilógó” rész levágásával a mai Újszalonta területét hagyta Magyarországon (MNL OL, K 51. HAT-1922/1347)

Újszalonta térsége

A demarkációs vonal Kötegyán–Méhkerék–Mezőgyán–Nagyszalonta térségében gyakorlatilag ez utóbbi város közigazgatási területének nyugati határán húzódott, jóval nyugatabbra a mai államhatártól. Románia a Kísérőlevél alkalmazására vonatkozó beadványában itt további nyugati irányú tolást kért, hogy megkapja a román lakosságú Méhkerék (Micherechi)

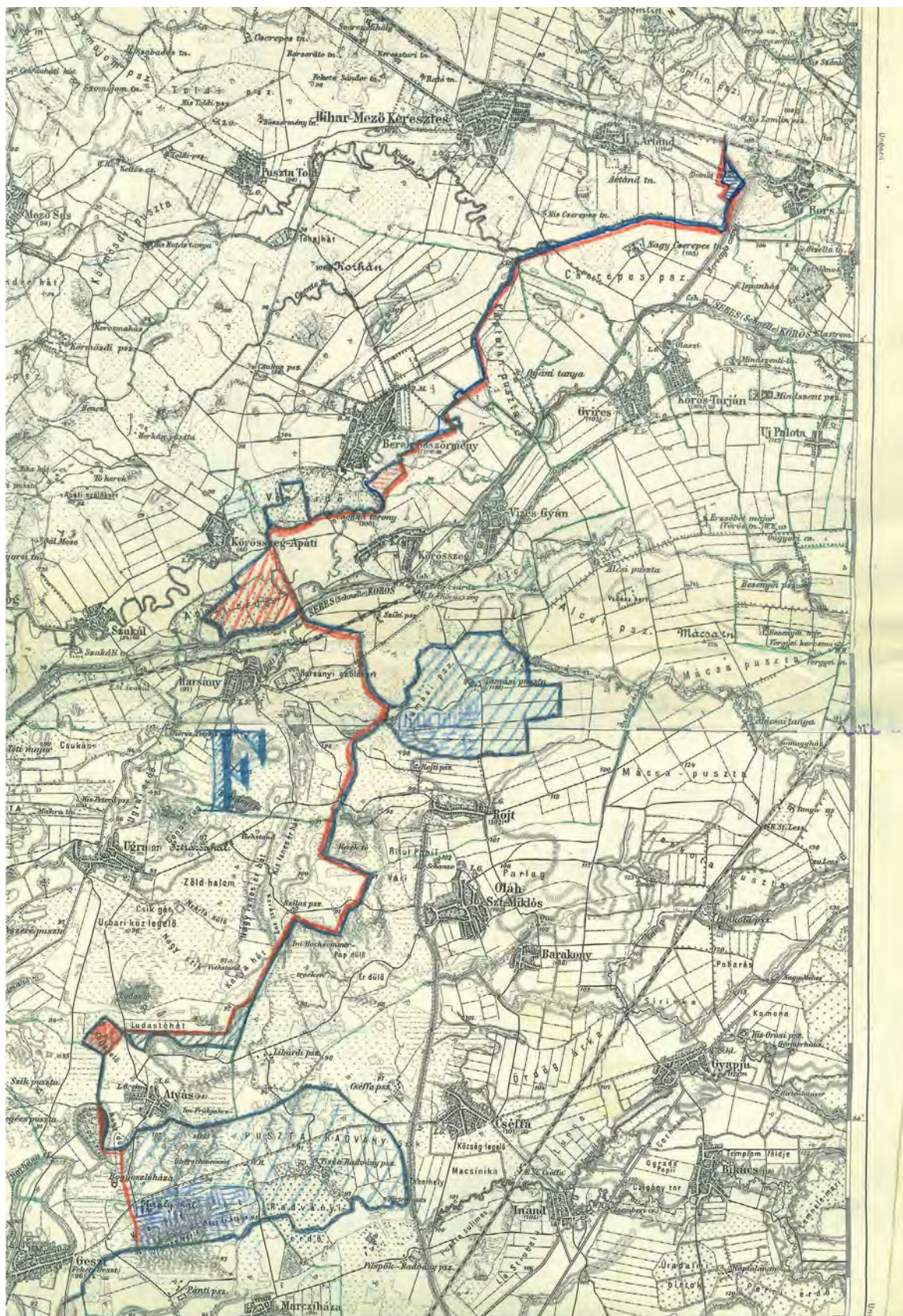
falut. A magyar küldöttség ezt elsősorban a vasúthálózatra hivatkozva vitatta.²⁸ A románok nem is tartották fenn ezt az igényt. Nem vonták vissza viszont kérésüket Mezőgyán déli „nyúlványára”, Kézapusztára. A magyar ellenjavaslat ezzel szemben a szétvágott kötegyáni állomástól Mezőgyán keleti széléig, a mai határtól kissé keletebbre húzódó vonalat kért, levágva ezzel Nagyszalonta nyugati területrészeit. A bizottság végül kb. egyharmad részben fogadta el ez utóbbi megoldást, részben a mezőgyáni birtokosok nagyszalontai telkeire, részben a „kiugró területrészek levágására” hivatkozva. Így Simonkeréktanya térsége, a mai Újszalonta település és közigazgatási területe Magyarországon maradt.

A „kiugrók”: Radványpusztá, Tamásipusztá és a Nagyzomlinpusztá

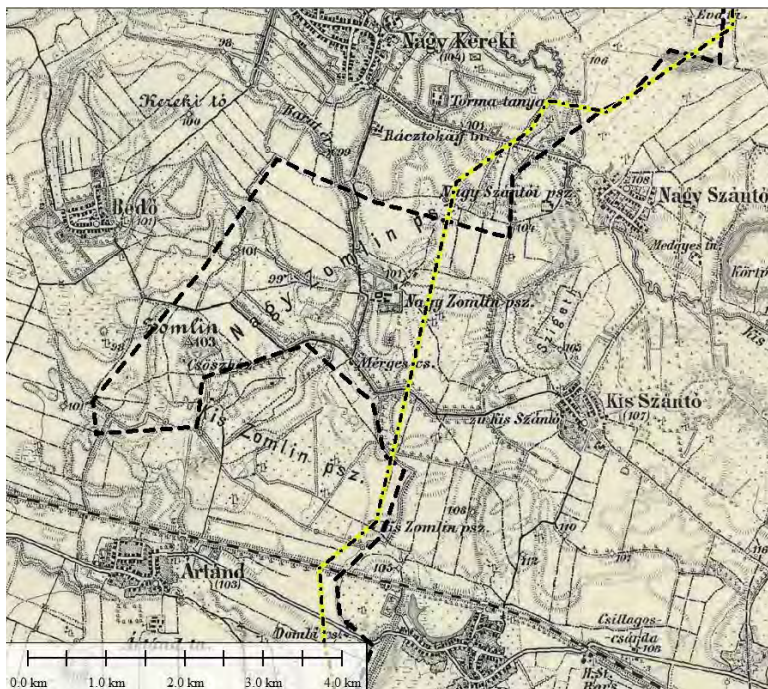
Nagyvárad délnyugati és nyugati előterében három további „kiugró” területrész levágásáról határozott a HMB. Ezek

közül kettőre Románia már a „Kísérőlevél-körben” bejelentette igényét: a Geszt keleti határán, a demarkációs vonalban több kilométeres keleti kiugrást okozó Radványpusztára (gróf Tisza István néhai miniszterelnök birtoka) és Körös-nagyharsány hasonló keleti kiöblösödésére, Tamásipusztára. Hosszabb vita eredményeképpen ez a két területrész Romániáé lett, a hivatkozási alap a Nagykövetek Tanácsának Általános Utasításaiban lefektetett, a kiugró területrészek le-

28 Méhkerék a Kötegyán–Vésztfő közötti vasútvonalon fekszik. Bár valószínűleg a HMB tagjai előtt ez nem volt ismert, a párizsi békekonferencia területi bizottsági vitájában (1919. február–március) a francia delegáció többek között e vonalszakasz Magyarországon tartásának szükségességével indokolta a román területi igények komoly visszavágását. A „vasúti logikát” mindenesetre ekkorra már kitanulta és sikerrel alkalmazta a HMB magyar delegációja is.

■ A „kiugró területek” levágása: délen Geszt–Radványpuszta, közepén Körösnagyharsány–Tamásipuszta Romániához sorolása. A kisebb birtokosok kérése szerinti módosítási javaslatok színezése: piros: Magyarországhoz; kék: Romániához (MNL OL, K 51. 8. csomó)

■ Kisszántó Nagyzomlinpuszta nevű külterületének mint „kiugrónak” az átcsatolása Magyarországhoz. Szaggatott vonal: a határmegállapítás előtti demarkációs vonal. Sárgával kiemelt vonal: végleges határ (mapire.eu, a szerző szerkesztése)

vágására vonatkozó elv volt. A két területrészt volt Románia egyetlen érdemi területi nyeresége a demarkációs vonalhoz képest. Nagyon hasonló módon jutott északabbra Magyarország birtokába a Romániához csatolt Bors település északnyugati „kiugrója”, Nagyzomlinpuszta.

Bagamér, a Karuly-erdő és Ömböly

Bagamér, Álmosd, Kokad és északabbra Nyír-ábrány volt az a terület, amelynek megszerzésére a román delegáció leginkább koncentrált. Ennek oka és a szerződésen túli elcsatolási szándék alapja közlekedési volt, más nem is lehetett: a nevezett települések mind magyar lakosságúak, és Álmosdot, Bagamért és Szent-György-Ábrányt (Nyírábrányt) a trianoni szerződés nevesítetten Magyarországnak ítélte. A Szatmárnémeti–Nagyvárad vasút vonal azonban itt nagyon megközelíti a trianoni határt, sőt – bár ezzel a szerződés 1919. évi párizsi megszövegezői nem lehettek tisztában – áthalad Bagamér közigazgatási területének legdélebbi részén. Így, a teljes falvakra vonatkozó román igény elutasítása után a HMB úgy

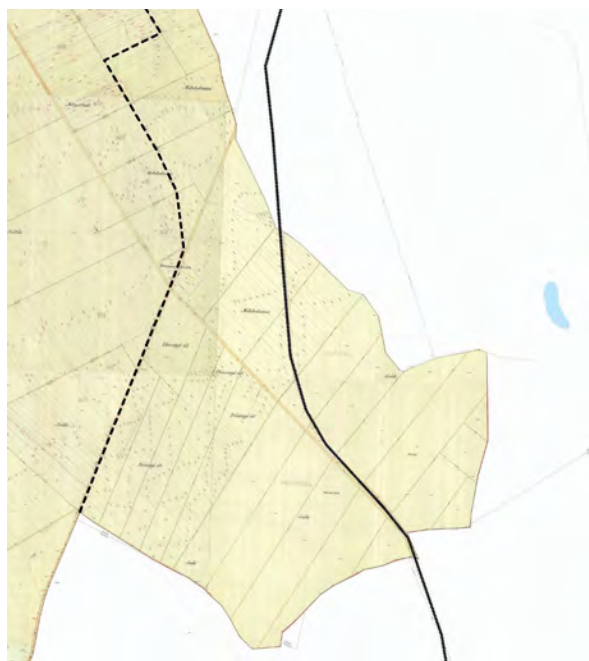
döntött, hogy a vasútvonalat román területen tartva ezt a déli területrészt a Cserepes csárdáig Romániának adja.

Ettől a szakasztól északabbra, Nagykároly nyugati előterében a demarkációs vonal szigorúan követte a települések közötti kataszteri határvonalakat: Magyarország felől Penészlek, Nyírbétek, Piricse, Nyírpilis és Bátorliget, Románia felől Piskolt (Pişcolt), Szaniszló (Sanislău) és Fény (Foieni) falvak határán haladt. Itt Magyarország kezdeményezett határmódosítást, kétféle gazdasági érdekre hivatkozva:

- a területen, elsősorban a még magyarországi részeken található erdők és így a faanyag hiányának pótlását, illetve
- a Keleti-Nyírvíz lecsapoló társulat csatornahálózatának

egyben tartását célozva.

Végül a HMB, bár nem elégítette ki az összes magyar igényt, mégis valamennyi erdőbirtokot, elsősorban gróf Károlyi József hit-

■ Bagamér kataszteri térképének legdélebbi része, a Szatmárnémeti–Nagyvárad vasútvonallal és (szaggatott vonallal) az elfogadott új államhatárral (mapire.eu, a szerző szerkesztése)

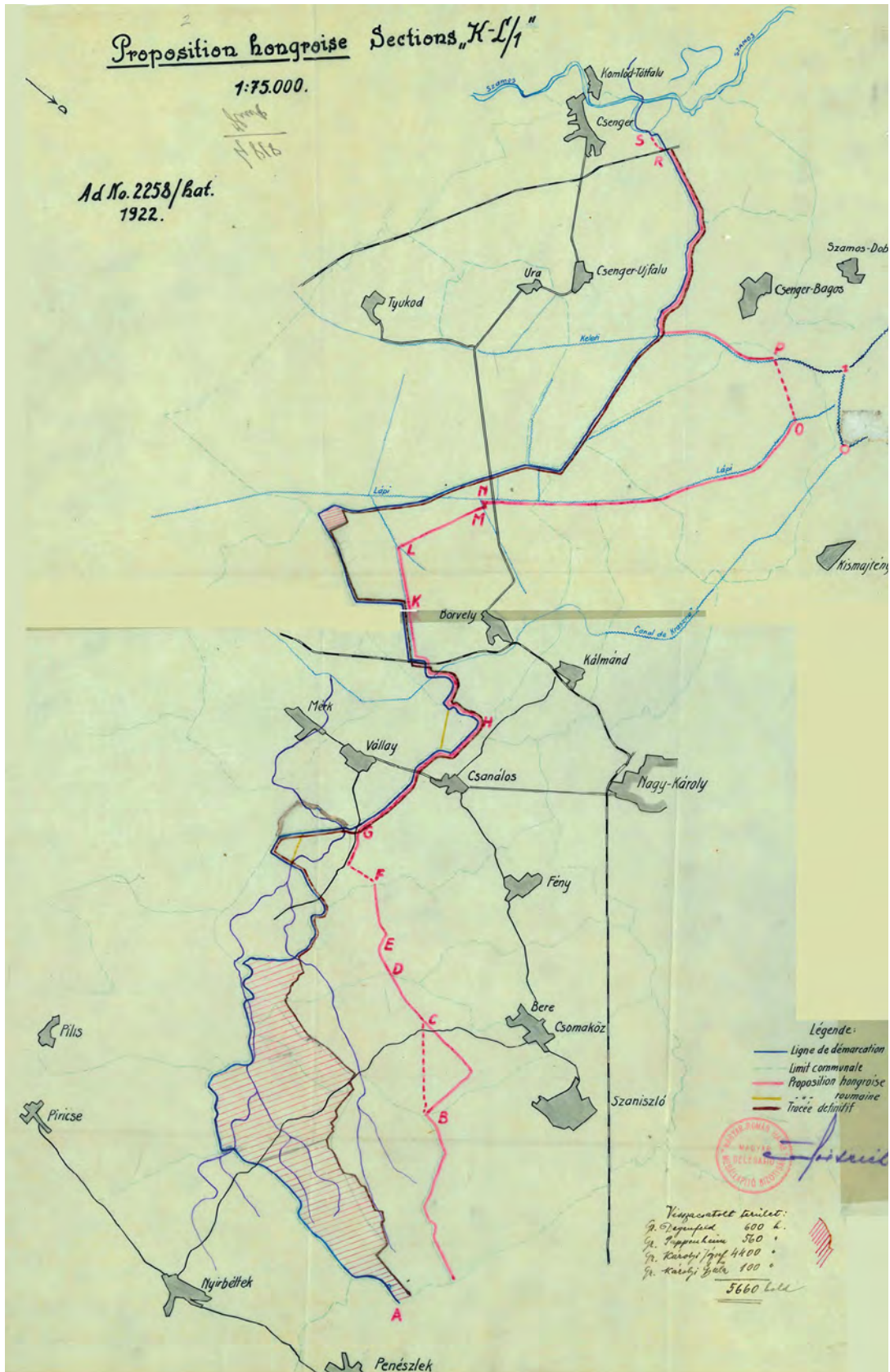
■ A Karuly-erdő térsége a Keleti-Nyirvíz lecsapoló társulat csatornahálójati térképén. A pirossal jelölt „jelenlegi határ” a demarkációs vonalat, a sárga a magyar határjavaslatot jelenti. A végleges határ nagyjából kettéosztja az e két vonal közötti területet (MNL OL, K 51. HAT-1922/612.)

bizományi uradalmának „Karuly-erdő” nevű, Szaniszló külterületéhez tartozó részét és a Bátorligettől délre található Fényi-erdőt Magyarországának adta. Piskolt, Szaniszló és Fény kiterjedt nyugati irányú közigazgatási területéből a Magyarországához került részen alakult Önböly település, míg Szaniszló korábbi Karuly-major nevű, Romániánál maradt részén Horea néven hoztak létre telepes falut.

A magyar–román határmegállapítás összegzése

A magyar–román HMB tevékenysége a politikai határmegállapítást – a többi, különösen a magyar–csehszlovák és a magyar–osztrák

HMB-hez képest – igen gyorsan végigvitte és lezárta. A Kísérőlevél alkalmazása tekintetében a magyar fél komolyabb, a román pedig néhány falura kiterjedő határkorrekciót kért. Az elsősorban az alföldi magyar településterülethez csatlakozó, nagyobb városokra is kiterjedő, az etnikai határ valamelyes helyreállítását célzó javaslat elvetése és a határ menti (részben csak leendő) vasútvonat román kézben tartása a Kísérőlevél magyar szempontú értelmezését, az „igazságtalanságok orvoslását” kizárta. Dormándy Géza a lemondásakor tett magyarázatban ezt pontosan írta le: próbálunk valamelyes igazságot tenni, vagy néhány falun huzakodunk. Végül pontosan ez utóbbi

■ A Karuly-erdőtől az Ecsedi-lápig húzódó határszakaszra vonatkozó határjavaslatok. A kép alján, pirossal sajtóztva a mai Óboly település: a Magyarországnak visszajuttatott terület, a terület északi részén nem történt érdemi változás a demarkációs vonalhoz képest (MNL OL, K 51. HAT-1922/2258.)

